

ПрАТ «ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ»
Навчально-науковий інститут права та безпеки ім. Володимира Великого

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ

XI Міжнародної науково-практичної конференції

**«Розвиток української держави
в умовах активізації євроінтеграційних процесів»**

08 травня 2026 р.

м. Київ

Савка О.І

кандидат юридичних наук

доцент кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності

*Навчально-наукового інституту права та безпеки
ім. Князя Володимира Великого ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

Юрисдикційні проблеми розслідування злочинів приватних військових та охоронних структур

У сучасних збройних конфліктах приватні військові та охоронні компанії (ПВОК) дедалі частіше відіграють значну роль, що створює нові виклики для національних та міжнародних систем юстиції. Основна складність полягає у визначенні правового статусу працівників ПВОК, характеру їхньої участі у бойових діях, а також меж кримінальної відповідальності за порушення норм міжнародного гуманітарного права (МГП). Працівники ПВОК, залучені до виконання бойових завдань у зоні конфлікту, не завжди можуть бути однозначно кваліфіковані як військовослужбовці регулярних збройних сил, що ускладнює застосування до них стандартних положень щодо захисту військовополонених, цивільного населення та учасників бойових дій відповідно до ст. 47-48 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій (1977 р.) [1] та ст. 4 IV Женевської конвенції (1949 р.) [2].

З огляду на це, юридична оцінка дій ПВОК потребує комплексного підходу, який поєднує положення національного законодавства – зокрема ст. 437-438, 442 КК України [3], що встановлюють кримінальну відповідальність за порушення законів і звичаїв ведення війни, а також за злочини проти прав людини у зоні збройного конфлікту – із нормами міжнародного права, включно зі статтями 8, 25 Римського статуту МКС (1998 р.) [4], які передбачають відповідальність як державних, так і недержавних суб'єктів за військові злочини в умовах міжнародного та неміжнародного конфлікту.

У сучасних збройних конфліктах приватні військові та охоронні компанії (ПВОК) дедалі частіше виконують функції, які раніше належали виключно регулярним арміям держав. Це включає охорону стратегічних об'єктів, супровід військових колон, участь у бойових операціях та логістичне забезпечення військових формувань. Водночас активна роль ПВОК створює серйозні юридичні та практичні виклики для національних та міжнародних органів правосуддя, оскільки їхня діяльність часто відбувається у «сірій зоні» правового регулювання.

Українські науковці підкреслюють, що ефективне регулювання правового статусу ПВОК має враховувати не лише факт участі у бойо-

вих діях, а й характер завдань, що виконуються, рівень контролю з боку держави та наявність контрактних відносин, які можуть впливати на кваліфікацію дій як законних або незаконних [5; 6]. Особливо важливою є диференціація між відповідальністю окремого найманця, керівника компанії та самої організації, що дозволяє уникнути юридичної невизначеності та забезпечити ефективне притягнення до відповідальності за порушення МГП.

Таким чином, розмежування правового статусу, визначення меж кримінальної відповідальності та узгодження застосування норм національного та міжнародного права становлять ключові проблеми при розслідуванні діяльності ПВОК у сучасних конфліктах. Подолання цих проблем потребує комплексного підходу, що включає законодавчі удосконалення, стандартизацію процедур кваліфікації участі ПВОК у бойових діях, а також активну міжнародну співпрацю у сфері розслідування та документування злочинів.

Згідно зі ст. 47 та 48 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій (1977 р.) [1], найманці та особи, які не належать до регулярних збройних формувань, не користуються повним захистом, передбаченим для військовополонених. Водночас вони несуть відповідальність за вчинені дії, що порушують закони та звичаї ведення війни, включно з умисними нападами на цивільне населення, застосуванням заборонених методів ведення бойових дій, насильством над військовополоненими та знищенням майна без об'єктивної військової необхідності (Римський статут МКС, ст. 8(2)(b)-(e)) [4].

Національне законодавство України, зокрема ст. 437-438 та 442 Кримінального кодексу України, передбачає кримінальну відповідальність за порушення законів та звичаїв війни, а також за злочини проти прав людини у зоні збройного конфлікту. Проте українські науковці підкреслюють, що чинні положення не завжди дозволяють чітко кваліфікувати участь працівників ПВОК у бойових діях і визначити суб'єктів відповідальності: чи це окремий найманець, чи керівництво компанії, чи сама юридична особа [4; 5].

Додаткову складність створює міжнародна юрисдикція. Згідно зі ст. 25 та ст. 8 Римського статуту МКС, міжнародний кримінальний суд може розслідувати військові злочини та злочини проти людяності, скоєні як державними, так і недержавними акторами, якщо ці дії відбуваються у зоні міжнародного або неміжнародного збройного конфлікту [4]. М.А. Погорецький відзначає, що ефективне переслідування працівників ПВОК потребує тісної координації між національними органа-

ми правосуддя та міжнародними трибуналами, урахування принципу комплементарності та механізмів взаємного визнання юрисдикції [7].

Окремим напрямом є фіксація доказів і забезпечення їхньої допустимості у національних та міжнародних судах. Застосування цифрових технологій, відео- та фотофіксації, а також свідчень потерпілих та учасників конфлікту має здійснюватися відповідно до міжнародних стандартів та процесуальних норм Кримінального процесуального кодексу України (ст. 62-63, 71 КПК України) для забезпечення законності та ефективності розслідування [8].

Таким чином, участь ПВОК у збройних конфліктах створює комплексні юрисдикційні проблеми, що охоплюють: визначення правового статусу та суб'єктів відповідальності, встановлення компетенції національних та міжнародних судів, а також організацію доказової бази відповідно до національних та міжнародних стандартів. Удосконалення законодавства та розвиток практики міжнародного співробітництва є ключовими для ефективного правового регулювання цього феномену.

На національному рівні Кримінальний кодекс України (ст. 437-438, 442 КК України) [3] передбачає кримінальну відповідальність за порушення законів і звичаїв ведення війни, умисне вбивство цивільного населення, насильство над військовополоненими, застосування заборонених методів ведення бойових дій, а також за злочини проти прав людини у зоні збройного конфлікту. Ці положення покликані забезпечити ефективне правове регулювання поведінки учасників бойових дій та гарантувати захист цивільного населення та міжнародно визнаних норм гуманітарного права.

Проте практичне застосування цих норм до приватних військових та охоронних компаній (ПВОК) ускладнюється низкою факторів. По-перше, відсутні чіткі критерії кваліфікації участі ПВОК у бойових діях, що обумовлює складнощі у визначенні моменту та меж відповідальності окремого працівника чи самого юридичного суб'єкта. По-друге, необхідно встановити суб'єкта кримінальної відповідальності: чи є ним окремий найманець, який безпосередньо здійснював протиправні дії, чи керівництво компанії, яке організовувало та координувало її діяльність, або ж сама юридична особа, що залучала найманців до виконання бойових завдань [5; 6].

Додатково, проблема кваліфікації ускладнюється тим, що ПВОК можуть діяти у різних юрисдикціях і під різними прапорами, що потребує узгодження норм національного кримінального права з міжнародними зобов'язаннями України, зокрема положеннями Римського ста-

туту МКС (ст. 8, 25-27) та Додаткових протоколів до Женевських конвенцій (ст. 47-51, 50-51). Науковці підкреслюють, що без чіткого визначення правового статусу ПВОК неможливе ефективне застосування норм кримінального законодавства, а також створюється ризик ухилення від відповідальності за вчинені злочини проти цивільного населення та військовополонених [9; 10].

Таким чином, національна правова система потребує вдосконалення механізмів кваліфікації та розслідування дій ПВОК, що включає: визначення чітких критеріїв участі у бойових діях, встановлення суб'єктів кримінальної відповідальності та інтеграцію національного законодавства з міжнародними стандартами кримінальної відповідальності. Це дозволить забезпечити баланс між дотриманням прав людини, міжнародного гуманітарного права та ефективним притягненням до відповідальності осіб та організацій, залучених до збройних конфліктів.

Міжнародна юрисдикція у питанні розслідування злочинів, скоєних приватними військовими та охоронними компаніями (ПВОК), регламентується, передусім, положеннями Римського статуту Міжнародного кримінального суду (1998 р., ст. 8, ст. 25) [4]. Ці норми встановлюють кримінальну відповідальність за вчинення військових злочинів як державними, так і недержавними акторами, зокрема найманцями, у випадках, коли їхні дії відбуваються у зоні міжнародного або неміжнародного збройного конфлікту. Стаття 8 Статуту визначає конкретні військові злочини, включаючи навмисне вбивство цивільного населення, застосування заборонених методів ведення бойових дій, насильство над військовополоненими та руйнування майна без військової необхідності, тоді як стаття 25 закріплює індивідуальну кримінальну відповідальність за участь у цих діях.

Науковці підкреслюють, що національні суди та міжнародні трибунали мають діяти у тісній координації, враховуючи принцип комплементарності та «*primacy*» МКС, відповідно до якого міжнародний суд вступає у розслідування лише тоді, коли національні юрисдикції неспроможні або неефективні [7]. Це особливо актуально для випадків, коли ПВОК діють у багатьох юрисдикціях одночасно, а також за відсутності чіткої регламентації їхнього правового статусу на національному рівні.

Крім того, ефективне забезпечення міжнародної юрисдикції передбачає інтеграцію доказової бази національних розслідувань із матеріалами міжнародних організацій, таких як Міжнародний комітет Червоного Хреста та ООН, а також застосування сучасних методів криміна-

лістики, цифрової і документальної фіксації фактів порушень. Українські науковці відзначають, що така синхронізація між національною та міжнародною юрисдикцією є ключовою для притягнення до відповідальності як окремих найманців, так і керівництва ПВОК за вчинені злочини проти цивільного населення, військовополонених і гуманітарних місій [9; 10].

Таким чином, міжнародна юрисдикція у випадках участі ПВОК у збройних конфліктах передбачає не лише застосування норм Римського статуту, але й формування ефективного механізму взаємодії національних судових органів та міжнародних трибуналів, що дозволяє забезпечити правову визначеність, комплексність розслідувань та дотримання принципів міжнародного гуманітарного права.

Додатковою та надзвичайно складною проблемою у контексті розслідування злочинів, вчинених приватними військовими та охоронними компаніями (ПВОК), є фіксація доказів та забезпечення їхньої допустимості у судовому процесі. Використання сучасних цифрових технологій, відео- та фотоматеріалів, а також свідчень потерпілих і безпосередніх учасників конфлікту вимагає суворого дотримання як стандартів міжнародного гуманітарного права (МГП), так і національного кримінального процесуального законодавства. Науковці зазначають, що доказова база у справах щодо ПВОК повинна формуватися за принципами повноти, достовірності та юридичної належності, зокрема шляхом документування обставин злочину, фіксації воєнних та цивільних втрат, а також збирання свідчень, що підтверджують причетність конкретних осіб або організацій до порушень [6; 8].

Особливу увагу приділяють взаємодії національних слідчих органів з міжнародними структурами, такими як Міжнародний комітет Червоного Хреста (МКЧХ) та Організація Об'єднаних Націй (ООН), що дозволяє забезпечити не лише належну фіксацію та систематизацію доказів, а й їх відповідність міжнародним стандартам допустимості у судах різного рівня. Така координація передбачає узгодження процедур документування, проведення допитів, а також збереження цифрових та фізичних носіїв інформації у безпечному та незмінному вигляді, що суттєво підвищує ефективність доказової бази у справах про злочини ПВОК.

Таким чином, юрисдикційні проблеми розслідування злочинів ПВОК можна умовно структурувати за трьома основними аспектами:

Визначення правового статусу та суб'єктів відповідальності.

Компетенція національних та міжнародних судових органів.

Забезпечення ефективної доказової бази.

Подолання зазначених проблем потребує комплексного підходу, який передбачає:

удосконалення національного законодавства, зокрема уточнення норм Кримінального кодексу та Кримінального процесуального кодексу України щодо правового статусу ПВОК та критеріїв їхньої участі у бойових діях;

створення чітких процедур кваліфікації злочинів, скоєних ПВОК, з урахуванням міжнародних стандартів МГП, положень Римського статуту МКС (ст. 8, ст. 25), Женевських конвенцій (ст. 4 IV Конвенції, 1949 р.) та Додаткових протоколів I і II (ст. 47-51, 1977 р.);

активної міжнародної співпраці у сфері розслідування та документування воєнних злочинів, що забезпечує узгоджене застосування принципів комплементарності та «ргімасу» МКС, а також дотримання презумпції невинуватості та прав на захист учасників судового процесу.

Такий комплексний підхід дозволяє забезпечити баланс між ефективним притягненням до відповідальності та дотриманням міжнародних стандартів прав людини та гуманітарного права, підвищуючи легітимність національних та міжнародних судових процесів у справах щодо ПВОК.

Список використаної літератури:

1. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року: Протокол; ООН від 08.06.1977 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_199 (дата звернення: 05.01.2026).

2. Конвенція про захист цивільного населення під час війни: Конвенція; ООН від 12.08.1949, ст. 4 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_154 (дата звернення: 29.12.2025).

3. Верховна Рада України. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 №2341-III (зі змінами). Статті 437-438, 442. Законодавство України.

4. Римський Статут Міжнародного кримінального суду: Statute; 640 від 17.07.1998 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_588 (дата звернення: 12.04.2026).

5. Качур В.П. Актуальні проблеми правового регулювання діяльності приватних військових компаній у сучасних збройних конфліктах // Вісник правових та соціальних досліджень. 2019. №4. С. 27-36.

6. Шепітько В.Ю., Шепітько М.В. Доктрина криміналістики та судової експертизи: формування, сучасний стан і розвиток в Україні // Юридичний журнал «Право України». 2021. №8. С. 12-27.

7. Погорецький М.А. Комплементарність міжнародної та національної юрисдикції у кримінальному праві: теоретичні та практичні аспекти / М.А. Погорецький // Юридичний вісник України. 2017. Вип. 5. С. 45-62.

8. Антонюк П.Є., Гуцалюк М.В. Процесуальна спроможність використання електронної (цифрової) інформації як доказу в кримінальному провадженні // Інформація і право. 2022. № 2(41). С. 116-122. DOI:10.37750/2616-6798.2022.2(41).270373.

9. Демиденко І.М. Міжнародне кримінальне право: проблеми доказування та інтеграції цифрових доказів // Вісник Національної академії правових наук України. 2020. № 2. С. 77-91.

10. Патлай В.В. Міжнародне кримінальне право: навчальний посібник. Київ: Юридична думка, 2018. 432 с.